

פסול נוגע לעדות – עקרונות ויישום למעשה

הרב אריה כ"ץ

מבוא

בשולחן ערוך (חושן משפט לז, א) נפסק בעקבות הגמרא בבבא בתרא (מג, א): "כל עדות שיש לאדם הנאה בה, פסול להעיד". נראה שנחלקו הראשונים בהבנת מהות פסול העדות. במאמר זה ננסה לראות את השיטות השונות בהבנת מהות הפסול ואת ההשלכות השונות ביניהן.

א. הטעמים לפסול נוגע

בגמרא ובשולחן ערוך (שם) מבואר, שהסתלקות מההנאה שפוסלת את האדם מלהעיד, מועילה כדי להכשיר מחדש את אותו נוגע לעדות, שהרי לאחר הסילוק הוא כבר איננו נוגע.

על כך הקשה הרשב"א:

ואיכא למידק וכי מסתלקין מאי הוי, והא בעינן תחלתו וסופו בכשרות ואפילו בדיני ממונות?

(רשב"א בבא בתרא מג, א ד"ה ואמאי)

אחד הכללים של כשרות לעדות הוא, שעל מנת שניתן יהיה להעיד צריך שכבר בשעת ראיית המעשה יהיה אותו אדם שרוצה להעיד כשר לעדות. לכן, מי שהיה קרוב בשעת המעשה ולאחר מכן התרחק (כגון שהקרבה הייתה דרך נישואין ונפטרה אשתו), פסול לעדות. הרשב"א שואל מדוע בפסול 'נוגע לעדות' לא שייך כלל זה.

על כך ענה הרשב"א שלושה תירוצים, שמכל אחד מהם ניתן להעלות הבנה אחרת לשאלה מהו הפסול של נוגע לעדות:

א.1. תירוץ ראשון

כתב הראב"ד ז"ל זה לשונו: כי בעינן הכי, הני מילי בפסלות דגופא או בפסלות דקורבא, אבל הכא משום חשדא דנוגעין בעדותן, וכי תסלק חשדא כשרין בין לעדות בין לדין.

(שם)

זאת אומרת, שבניגוד לפסול של קרוב לעדות, שנובע מגזירת הכתוב (שהרי אפילו משה ואהרן פסולים להעיד זה לזה – בבא בתרא קנט, א), פסולו של נוגע לעדות אינו נובע מעצם היותו קרוב אלא מכיוון שיש חשש שהוא משקר. ממילא, כשהסתלקה ההנאה ואין יותר חשש שהוא משקר, הוא כשר לעדות. כן פסק למעשה הש"ך (לז, א).

א.2. תירוץ שני

לשון אחר פירש: דגבי ממון לא מיקרי תחילתו בפסלות, דכיוון דמטי ליה הנאה מיניה, לאו בר עדות הוא כלל, והשתא הוא דחאיל עליה שם עד, והוא ליה תחילתו וסופו בכשרות, דההיא שעתא לאו עד הוא כלל, דאין אדם מעיד לעצמו.

(שם)

זאת אומרת, שנוגע אינו נחשב לעד פסול אלא לבעל דבר, שאין עליו שום שם של עדות. ממילא, רק כשהוא מסתלק מההנאה הוא נהיה עד, ואז הוא יכול להעיד, שכן באותה שעה שנהיה עד הוא כבר כשר, וגם תחילתו הייתה בכשרות.

הדברים מבוססים על שיטתו של הראב"ד המובאת בראשונים בסוף פרק ראשון של מסכת מכות. לפי הראב"ד 'פלגינן דיבורא'¹ נאמר רק כשאדם מעיד על עצמו, אך לגבי קרובו אין אומרים 'פלגינן דיבורא', שכן יש לחלק בין עדות אדם על עצמו, שאינו נחשב עד כלל (ולכן אין כאן עדות שבטלה מקצתה ויכול להעיד על אחרים), לעומת עדות אדם על קרובו, שהוא עד פסול, וממילא גם במה שנוגע לאחרים יהיה פסול.

¹ "פלגינן דיבורא" פירושו שניתן לחלק את דיבורו של האדם, ולקבל רק חלק מדבריו. הדוגמא המובאת בגמרא (סנהדרין ט, ב) היא אדם שמעיד על כך שפלוני רבע אותו, גם אם זה לרצון הנרבע. במקרה זה, הדין הוא שהנרבע נחשב עד, וכאשר יצטרף אליו עד נוסף יהיה אפשר לסקול את הרובע.

פסול נוגע לעדות

לכן, גם כאן, כאשר לאדם יש נגיעה בדבר, הרי זה כאדם שמעיד על עצמו, ולכן הוא אינו נחשב עד כלל:

והראב"ד ז"ל כתב בתשובותיו שכל עדות שבטלה מקצתה מחמת פסול קרובה בטלה כולה ולא פלגינן דבורא [...] והא דאמר אדם קרוב אצל עצמו ואין משים עצמו רשע, היינו דוקא כשמעיד על עצמו, שאין זה עדות כלל אלא כמי שאינו דמי, שאין אדם נקרא לעצמו עד פסול כדי שנאמר עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה.

(רא"ש מכות א, יג)

אמנם הראב"ד שם כתב בפירוש שלעניין פלגינן דיבורא אין אדם נחשב בעל דבר כלפי ממונו. הראב"ד הסביר את סוגיית הגמרא (סנהדרין י, א), שהספק בעניין אדם קרוב אצל ממונו הוא האם אדם נקרא "בעל דבר" כלפי ממונו, ולכן אנחנו נאמר פלגינן דיבורא, או שאין הוא נחשב בעל דבר. למסקנת הגמרא אנחנו אומרים שאין אדם קרוב אצל ממונו, ולכן לכאורה הדבר סותר את מה שראינו לעיל, שנוגע אינו נחשב עד פסול אלא בעל דבר, שכן הנגיעה שלו היא כלפי ממונו ולא כלפי עצמו ממש. כנראה שיש ליישב כמו הש"ך להלן, שיש לחלק בין עדות לרעתו או לטובתו: בגמרא שם מדובר על אדם שמעיד לרעתו, ולכן הוא לא מוגדר כבעל דבר.

הסבר זה הוא לכאורה גם דעתו של הרמב"ם, שכתב בהלכות עדות (טו, א): "כל עדות שתבא הנאה לאדם ממנה אינו מעיד בה, שזה הוא כמעיד על עצמו". וכן פסק הלבוש (לז, א). הש"ך (לז, א) הקשה על כך כיצד אם כן נוגע כשר להעיד לחובה, וכפי שמוכח ברמ"א (שם, יז), הרי בעל דבר (וכן קרוב להלן) אינו רשאי להעיד כלל, ותירץ (לדעתו בדוחק) שכשמעיד לחובה ממילא אין כאן נגיעה ואז הוא אינו נחשב לקרוב.

א.3. תירוץ שלישי

והרמב"ן ז"ל תירץ: שלא נאמר תחילתו בפסלות אלא במי שהיה קרוב ונתרחק או פסול הגוף אחר, שהרי זה מעיד למי שהיה קרובו בשעת ראייה, אבל כאן שעכשיו נסתלק ממנו זה אין זה מעיד לקרובו ולא למי שהיה קרובו בשעת ראייה, שהרי ממון אחרים הוא ולא שלו ולאחרים הוא מעיד, כללו של דבר אין אדם מעיד לאותו שהיה פסול לו בשעת ראייה, אבל היה פסול לזה בשעת ראייה

מעיד באותו עדות לאחרים שהרי תחילתו כשר הוא אצלם, וזה הטעם מספיק למי שהיה יודע עדות לקרובו ונסתלק אותו קרוב מאותו ממון שהוא כשר.

(שם)

זאת אומרת, שנוגע בדבר אכן נחשב לעד פסול וכמו קרוב, אלא שברגע שהוא מסתלק מאותו ממון שהוא מעיד עליו, והאדם שלממונו הוא מעיד מעולם לא היה פסול להעיד לו, הוא יכול להעיד עליו. כלומר, הרמב"ן מחדש כאן שעדות היא תמיד לטובת אדם, לא עדות על ממון. לכן, ברגע שהאדם הסתלק מאותו הממון הוא מעיד כעת לטובת אדם שמעולם לא היה לו קשר אליו, ולמעשה יש כאן תחילתו בכשרות. כך נראים גם דברי התוספות (בבא בתרא מג, א ד"ה ולסילקו²) והרא"ש (בבא בתרא ג, מ).

נמצא שיש שלוש אפשרויות להבין מהו פיסולו של נוגע: האם הוא נובע מצד חשש שקר, מצד בעל דבר או מצד קורבה. להלן נראה, שיש השלכות למעשה לשאלה ממה נובע פסול הנוגע לעדות.

ראשון נוסף ממנו רואים כמה אפשרויות להסביר את הפסול של נוגע הוא הר"י מיגאש. בהמשך הפרק (שם מה, א) אומרת הגמרא שמי שמכר שדה לחברו שלא באחריות, אינו מעיד בשבילו מפני מערערים שהשדה גזולה, מכיוון שהוא נוגע בדבר. הנגיעה שיש לאדם במקרה זה היא שנוח לו שהשדה תהיה ביד הקונה, שאם יבוא בעל חוב לגבות מהמוכר ולא יהיה לו ממה לשלם, יוכל בעל החוב לגבות מהקונה את השדה, וכך לא ייחשב המוכר כ"לוח רשע ולא ישלם".

על כך הקשה הר"י מיגאש:

יש כאן לשאול: היכי חיישינן ליה בעדות שקר כי היכי דלא ליהוי לוח רשע ולא ישלם, והא רשע דעד שקר טפי חמיר ואלים מרשע דלוח רשע ולא ישלם? ולא עוד אלא דהא אשכחן דקרייה רחמנא לעד שקר רשע [...] וכיון דקרייה רחמנא לעד שקר רשע היכי חיישינן ליה דקא מסהיד עדות שקר כי היכי דלא להוי רשע ולא ישלם?

(ר"י מיגאש בבא בתרא מה, א)

² אמנם, מהתוספות בניה (נ, א ד"ה רבי מאיר) עולה שבאמת יש צורך בתחילתו בכשרות גם בנוגע ורק לעניין דיינות אין צורך, וראה ערוך לנר (נדה נ, א) בהסבר החילוק בין עדות לדיינות לעניין נוגע.

פסול נוגע לעדות

הקושייה ברורה מאליה: כיצד ייתכן שנמנע מאותו מוכר להעיד בטענה שהוא נוגע וייתכן שהוא משקר בעדותו, הרי הנגיעה כאן היא שלא ייקרא רשע, ואם הוא מעיד שקר הוא רשע גדול עוד יותר, ולא ייתכן שאדם יעיד שקר כדי לא להיות רשע? תשובתו הראשונה של הר"י מיגאש נשארת עם ההבנה שפסול נוגע הוא מחמת חשש שקר. לדבריו, אין מדובר כאן בחשבונות של שמים אלא בחשבונות של מראית עין כלפי אנשים. אדם לא רוצה שיחשבו שהוא רשע כי הוא אינו מחזיר חובות, ומעדיף לשקר בעדותו כשלא יודעים שהוא משקר (וממילא חוץ מהקב"ה אף אחד איננו יודע שהוא רשע).

תשובתו השנייה מביאה את הכיוון שראינו לעיל, שנוגע פסול לא משום חשש שקר, אלא מכיוון שהוא בעל דבר ואינו נחשב כלל לעד (התירוץ השני שראינו בדברי הרשב"א):

אי נמי יש להשיב: דהא דלא מקבלינן סהדותיה לאו משום דחיישינן דעדות שקר הוא, אלא משום דכיון דלא ניחא ליה למהוי ליה רשע ולא ישלם דאשתכח דקא מטי ליה הנאה מסהדותיה, הוא ליה כמאן דמסהיד לנפשיה דלא מקבלינן מיניה ולא משום דחיישינן ליה בההוא סהדותא אלא משום דלא מקרי עד כלל.

(שם)

ב. נפקא מינות בין ההבנות

נסה לראות תחילה כמה השלכות בין ההבנה שפסול עדות נובע מחשש שקר, לבין ההבנה שהפסול נובע מהיותו בעל דבר. לאחר מכן, נראה כמה השלכות בין ההבנה שפסול עדות נובע מהיותו בעל דבר, לבין השאלה האם הפסול הוא משום קורבה.

ב.1. חשש שקר לעומת בעל דבר

השלכה ראשונה שניתן להביא היא במקרה שאין חשש שהאדם ישקר (מעיד לחובה³). לפי ההבנה שנוגע פסול משום חשש שקר, כשחשש זה אינו קיים הוא כשר לעדות. לפי ההבנה שנוגע פסול משום שהוא בעל דבר, גם כשאין שום חשש שקר הוא פסול להעיד.

³ הערת עורך [ישראל מאיר סבתון]: לא כל כך קל למצוא מקרה כזה, כי כמו שמעירים האחרונים, ברגע שהאדם מעיד לרעת חברו הוא כבר לא מוגדר כנוגע. הקצות (לז, ט) מביא מקרה שהוא כן יהיה נוגע על אף שמעיד לרעתו: מקרה המופיע בתשובת הרא"ש (ו, כא) על פורעי המס. שם, בני העיר מעידים על חברם שהוא פטור ממס, וממילא הם מתחייבים לשלם יותר. מקרה נוסף הוא מה שמביא הש"ך (סו, עב), שעד נוגע החתום על שטר ששני הצדדים מודים בו – השטר כשר, כי נוגע הוא עד כשר אלא שיש חשש משקר. הקצות שם חולק, לשיטתו שנוגע פסול מדין קרוב (אם כי היה אפשר לחלוק על הש"ך ולטעון שאמנם נוגע פסול מחשש שקר, אך ברגע שהוא פסול, כבר לא משנה ששני הצדדים מודים שלא שיקר).

ניתן להביא השלכה גם לצד השני, בה דווקא לשיטת הסוברים שהפסול הוא משום בעל דבר יהיה כשר להעיד. נתיבות המשפט (לז, א) כתב שמי שחתם על שטר שהזמן הרשום בו הוא קודם שנעשה נוגע, ואחר כך נעשה נוגע, דינו תלוי בשאלה מהו פסול נוגע. למי שמסביר שנוגע פסול מחשש שקר, גם כאן יש חשש שמא זייף את תאריך החתימה וחתם לאחר שנעשה נוגע והשטר פסול, כמו מי שחתם על שטר קודם שנעשה גזלן ולאחר מכן נעשה גזלן, שהשטר פסול. לעומת זאת, למי שמסביר שהפסול הוא משום שהוא בעל דבר, הרי דינו כקרוב שחתם על השטר קודם שנהיה קרוב, שהשטר כשר כיוון שלא חוששים ששיקר, וכיוון שחתמתו הייתה קודם שנעשה קרוב הוא אינו פסול. נראה עוד שתי השלכות שמובאות באחרונים לשאלה זו.

ב.2. עדות שיש בה טובת הנאה

קצות החושן (סימן לז) הביא כמה וכמה השלכות למעשה, התלויות בשאלה אם פיסולו של נוגע לעדות נובע מחמת החשש שהוא משקר או מחמת שהוא נחשב כמעיד על עצמו.

הקצות (שם, ד) הביא את תשובת הרא"ש (כלל נו סימן ב) ממנה עולה שלמרות שקרובי הנרצח אינם כשרים להעיד על הרוצח, הקרובים של אותם קרובים כשרים להעיד על הרציחה:

זמרי הרג אליפז ואליפז היה נשוי לאחותו של אחד מעידי הרציחה ומתה אשתו של אליפז בחייו והיו לו בנים ממנה אם כשר להעיד כיון שאליפז היה בעל אחותו וגם עודנו קרוב לבני אליפז שהם גואלי הדם.

תשובה: כיון שמתה אשת אליפז שהיתה אחות העד בחיי אליפז נתרחה הקרובה וכשר להעיד אף על פי שהוא אחי אמם של בני אליפז. כי אין קרובה של גואלי הדם פוסל העדות כיון שכשר לנרצח.

על כך הקשה בשו"ת מהרי"ט:

וקשה, אי סבירא ליה דבכהאי גוונא הוי נגיעה בעדות משום דניחא נפשיה בהכי, גם כשהוא קרוב לבניו יפסל?

(שו"ת מהרי"ט ב, חושן משפט פ)

זאת אומרת, שאם נחשיב את ההנאה שיש לקרובי הנרצח להעיד על הרוצח על מנת להביאו לדין כהנאה הגורמת להם להיפסל מדין נוגע, הרי שגם קרוביהם צריכים

פסול נוגע לעדות

להיפסל, שכן יש להם הנאה מכך שהקרוב שהוא גואל הדם מרוויח מאותה עדות? על כך ענה המהרי"ט: "ושמא סבירא ליה כיון שאין כאן נגיעת ממון, מסתייה דקרוביו של גואל הדם לא מפסלי בהכי". והסביר הקצות, שכל מקום שלא מדובר על הנאה ממנונית ישירה, אלא על טובת הנאה (שלהלכה אינה ממון), רק האדם עצמו פסול להעיד אך לא קרוביו.

ר' עקיבא איגר הסביר שם (כך יש לפרש את דבריו), שהחילוק בין האדם עצמו לקרוביו הוא שכיוון שמדובר כאן רק בטובת הנאה ולא בממון ממש אין הוא נחשב בעל דבר, ויש כאן רק את הבעיה של חשש משקר. ממילא בקרוב, שפיסולו אינו מחמת חשש שקר אלא מחמת גזירת הכתוב (כפי שראינו לעיל), אין כל בעיה וכשר להעיד.

האחרונים הנ"ל יצאו מנקודת הנחה שלמעשה אנו חוששים בנוגע גם לפסול של בעל דבר וגם לחשש שקר. אבל, אם נאמר שיש כאן רק חשש שקר (כשיטת הש"ך לז, א) – כל קרוב לנוגע יהיה כשר להעיד, ואילו לאידך גיסא, אם החשש בנוגע הוא רק מחמת בעל דבר ולא מחמת חשש שקר (כשיטת הלבוש לז, א), גם האדם עצמו יהיה כשר להעיד בעניין בו יש לו רק טובת הנאה ולא ממון.

ב.3. מעיד לאחר

קצות החושן (שם, ה) מביא השלכה נוספת: אדם המעיד לטובת מישהו אחר ולא לטובת עצמו, אלא שיכול להיות שתהיה לו הנאה מאותה עדות, כגון מי שנוטל שכר על מנת להעיד. העדות איננה לטובת עצמו, אלא לטובת מישהו אחר, אלא שבפועל יש למעיד הנאה מעדותו, שכן הוא מקבל שכר לצורכה. לדברי הקצות, היות והעדויות היא לטובת מישהו אחר, אין כאן פסול של בעל דבר. מכוח זה חידש הקצות שלשיטת הסוכרים שפסול נוגע אינו מחמת חשש שקר, אלא מחמת שהוא בעל דבר, מי שנוטל שכר להעיד אינו פסול מן התורה מדין נוגע, אלא מדובר בפסול מדברי חכמים, שפסלוהו מכיוון שחששו שישקר בעדותו לצורך קבלת הממון.

מתוך זה העלה הקצות (שם) השלכה למעשה בשאלה אם הפסול הוא מן התורה או מדרבנן:

נמצא לפי מה שכתבתי תרי גווני נוגעים הם. האחד הוא נוגע אשר מעיד לעצמו, ובזה העניין לא פלוג בין יש לו עכשיו בין אין לו עכשיו, מכל מקום כיון דלעצמו הוא מעיד ופסולו מן התורה לעולם אינו מעיד. והשני היכא דאינו

מעיד על עצמו אלא בשביל עצמו שיהיה הנאת שכר מזה, וזה פסולו מדרבנן לבד, אז אם שכרו קרוב פסלוהו חכמים אבל אם שכרו רחוק לא פסלו.

כלומר, מכיוון שנוטל שכר להעיד פסול רק מדרבנן, לא פסלוהו אלא כשקרוב לוודאי שיקבל שכר על עדותו, אבל באופן שהסיכוי שבסופו של דבר הוא יתוגמל על עדותו אינו גבוה, לא פסלוהו.

נתיבות המשפט (שם, ט) חלק על דברי הקצות:

ולא דיבר נכונה, דהא דנוטל שכר להעיד אינו פסול רק מדרבנן, הוא רק כשנוטל שכר שיעיד בין לזכות בין לחוב, אבל כשאינו נוטל שכר רק כשיעיד לזכות הנותן שכר, פסול מדאורייתא כיון שהעדויות נוגעת לו.

לדעת הנתיבות, מי ששכרוהו להעיד באופן שיקבל כסף רק אם יעיד לטובת השוכר, הוא פסול מדאורייתא לעדות, שכן יש כאן חשש שקר שהוא מהות הפסול של נוגע לדעתו. מה שאמרו שנוטל שכר להעיד פסול רק מדרבנן, הוא דווקא בעדות כזו שגם אם יעיד לרעת השוכר יקבל את שכרו. באופן כזה הוא באמת אינו חשוד לשקר, ולכן אינו פסול מן התורה, ורק חכמים פסלוהו.

אמנם למעשה, בעיקר החילוק של הקצות בין מעיד לאחרים לבין מעיד לעצמו הודה הנתיבות שמעיד לעצמו אינו נחשב לעד כלל אלא לבעל דבר, ולכן גם אם כרגע אין לו הנאה ממונית, אך ייתכן שתהיה לו הנאה כזו בעתיד, הוא פסול. לעומת זאת, אם מעיד לאחרים הוא אינו בעל דבר כלל, ולכן כשכרגע אין לו נגיעה, אין לחשוש שמא בעתיד תהיה לו נגיעה, והוא כשר.

בעניין זה, שפסול נגיעה הוא מן התורה לדברי הנתיבות, ולדברי הקצות דין של בעל דבר בנוגע הוא מן התורה ודין של חשש משקר הוא מדרבנן, יש דעה שלישית של החלקת מחוקק (לה, ג), שהעלה אפשרות שכל פסול נוגע הוא מדרבנן, ולכן עדים הנוגעים בעדותם שהעידו על קידושין, נאמנים להצריך גט מספק.

ג. על דבר לעומת קרוב

כפי שראינו, ההשלכות למעשה בין ההבנה שפיסולו של נוגע הוא מחמת חשש שקר לבין ההבנה שהוא נחשב לבעל דבר או לקרוב, ברורות. עתה יש לשאול מה ההבדל אם הוא נקרא קרוב או שהוא נקרא בעל דבר.

קצות החושן (לג, ג) הביא השלכה, במקרה של נוגע לקרוב ולא לאדם עצמו, כגון מתנת שכיב מרע במקצת שהיא בקניין (וגם אם עמד לא חוזר) 4 והעדים קרובים לשכיב מרע ורחוקים ליורשים. לשיטת הרמב"ן שכשמעיד למזמן שכרגע הוא לא קרוב אליו הוא נחשב שמעולם לא היה קרוב, הרי גם כאן ברגע שמדובר על היורשים, הוא מעולם לא היה קרוב להם וכשר, אך לשיטת הראב"ד שאין צורך בתחילתו בכשרות כיוון שהנוגע מעולם לא היה עליו שם עד, הרי זה דווקא כשמעיד לעצמו, וכאן מדובר בקורבה לשכיב מרע וכלפיו הוא היה עד פסול, ולכן צריך תחילתו וסופו בכשרות.

סיכום

במאמר זה ראינו כי מובאים במפרשים שלוש שיטות לדין של פסול נוגע לעדות:

- א. משום חשש שקר (ראב"ד בתירוץ הראשון; ש"ך).
- ב. משום בעל דבר (ראב"ד בתירוץ השני; רמב"ם; ר"י מיגאש; לבוש).
- ג. משום קורבה (רמב"ן). כמו כן ראינו כמה השלכות למעשה בין ההבנות השונות של הפסול.

הלכה למעשה

למעשה, כבר כתב בנתיבות המשפט (לז, א) שכל מקום שיש חשש של שקר מחמת הנגיעה אנו חוששים לכך ואיננו מקבלים נוגע. גם בקצות ראינו דברים דומים (אלא שנחלקו במקרים מסוימים אם הפסול הוא מן התורה או מדרבנן).

וכך סיכם את הדברים בשולחן ערוך (לז, כא):

דברים אלו תלויים בדעת הדיין ועוצם בינתו, שיבין עיקר המשפטים וידע דבר הגורם לדבר אחר, ויעמיק לראות אם ימצא לזה העד צד הנאה בעדות זו, אפילו בדרך רחוקה ונפלאה, הרי זה לא יעיד בה, וכן לא יהיה דיין בדבר.

⁴ שכיב מרע הוא אדם שנוטה למות. אם הוא ימות הרי שיורשיו יקבלו את נכסיו על פי סדר הירושה שמופיע בתורה. מכיוון שאדם רוצה לפעמים שאנשים אחרים יקבלו את נכסיו, שכח שהוא נותן את נכסיו במתנה לאותם אנשים לפני מותו. ככלל, כדי שמתנה תחול יש צורך לבצע מעשה קניין. כשאדם מקנה מנכסיו לאחר, הרי הם הופכים להיות של אותו אחר לגמרי, ואין לו אפשרות לחזור בו ממתנתו. חז"ל תקנו, ששכיב מרע שרוצה לתת את כל נכסיו לאדם אחר, יכול לעשות זאת אף ללא קניין. במקרה כזה, אם בסופו של דבר הבריאה ולא נפטר, הוא יכול לחזור בו ממתנתו, שהרי המתנה ניתנה בהנחה שהוא עומד להיפטר לבית עולמו. לעומת זאת, אם נתן רק חלק מנכסיו, לא תיקנו חכמים בזה את דיני מתנת שכיב מרע. כלומר, כדי שיהיה תוקף למתנה צריך לבצע בה מעשה קניין, והמתנה חלה באופן מוחלט, אפילו אם בסופו של דבר השכיב מרע יבריא.